

Geschreven door jongerenteam:

Met begeleiding van:

Tekeningen van:

December 2023

In samenwerking met

netwerk van
milieuprofessionals

YOUNG IMPACTMAKERS

stichting
TECHNOTREND
duurzame ontwikkeling door techniekeducatie

Inhoud

Voorwoord	4
Inleiding.....	5
1. Aanpak	6
2. Rode draad van de rapportage: de mindset van de toekomst	10
3. Bodem en water	12
4. Landbouw en natuur	15
5. Netwerken voor energie en (circulaire) economie	18
6. Leefbare steden en regio's.....	20
7. Rol van de overheid	23
8. Jongeren perspectieven: 2018 versus 2023.....	24
Met dank aan	26
Bijlagen	27

Voorwoord

In deze beeldende rapportage presenteren wij jongerenperspectieven op de leefomgeving van Nederland in 2050. Hoe zien jongeren hun leefomgeving anno 2023 en hoe zien zij de toekomst? De visies op deze vragen halen we op bij jongeren en dóór jongeren. Speciaal voor dit project zijn wij, het jongerenteam, aangesteld. Ieder van ons volgt momenteel een studie: Governance of Sustainability (Universiteit Leiden), Construction Management & Engineering (TU Delft) en Environmental Sciences (Wageningen University). Een mooie mix van studies, waardoor we onderling veel van elkaar hebben kunnen leren.

Vanaf de eerste vergadering tot aan de slotbijeenkomst dachten wij mee over hoe we de ideeën en visies van jongeren het beste konden ophalen. Zo kozen we voor de slotbijeenkomst voor een aanpak, waarbij jongeren zo veel mogelijk de vrijheid kregen om te ‘durven dromen’. Met een meditatieve oefening over toekomstige generaties namen we de jongeren mee in de kunst van het toekomstdenken. Met papier, post-its en stiften nodigden we de jongeren uit om hun mooiste mogelijke toekomst in beeld te brengen. Met als leidende vraag: ‘Hoe wil jij dat jouw toekomst eruit ziet in 2050?’

Het resultaat was inspirerend: van buurttuinen tot voedselbossen tot ‘Nederland als een grote camping’. Op een inclusieve en creatieve manier werd gezocht naar oplossingen. Het viel ons op dat complexe dilemma’s naar de achtergrond verdwijnen zodra je jongeren de ruimte geeft te dromen. De opbrengsten van alle sessies hebben we met tekenaar Daan Bleichrodt en Het Groene Brein samengebracht in deze rapportage. We herkenden al snel een rode draad: de mindset van de toekomst. Met deze mindset nodigen we de lezer uit om met de jongeren mee te ‘dromen’.

Naast dat wijzelf enorm veel hebben geleerd van dit hele traject, geloven we dat deze vorm van voor en door jongeren essentieel is in een proces van beleid maken. Ieder van ons heeft in het verleden wel eens een enquête ingevuld of zijn mening gegeven als onderdeel van ‘jongerenparticipatie’. Tijdens dit traject hebben we geleerd welke stappen hieraan voorafgaan en hoe belangrijk de vorm van vragen stellen en gesprek voeren is. Het betrekken van jongeren in het participatieproces vergroot het vertrouwen in en verbinding met de partijen die uiteindelijk iets met hun mening gaan doen.

Wij hebben dit als jongerenteam met plezier mogen ervaren en hopen dit vaker terug te zien in processen van jongerenparticipatie.

Met vriendelijke groet,

Het jongerenteam

Inleiding

In 2018 verzamelde Het Groene Brein in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) de visie van jongeren in Nederland op de Nationale Omgevingsvisie (NOVI). Jongeren in de leeftijdscategorie van 10 tot 25 jaar werden gevraagd om invulling te geven aan de vier opgestelde strategische opgaven van de NOVI en om zo een jongerenperspectief te geven op dit beleidsplan.

In 2024 wordt de NOVI herzien en aangescherpt. Waar de NOVI voornamelijk focust op het benoemen van de grote vraagstukken en het formuleren van principes, zal dit nieuwe plan - De Nota Ruimte - focussen op het 'hoe'. De Nota Ruimte kijkt naar alle ruimtelijke thema's die in Nederland spelen; van landbouw tot circulaire economie, van natuurbescherming tot hernieuwbare energie en van wonen tot mobiliteit. Met als leidende vraag: Hoe gaan we Nederland ruimtelijk indelen op een manier die toekomstbestendig én rechtvaardig is?

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken wil in het kader hiervan opnieuw de visie van jongeren op de leefomgeving in kaart brengen. Het Groene Brein is gevraagd om, net als in 2018, perspectieven van jongeren op te halen en te verwerken in een beeldende rapportage. Dit project draagt bij aan een breder evaluatieprogramma van de NOVI. Het geeft inzicht in de mening van jongeren over hun leefomgeving en de vergelijking daarvan met 2018. Ook is het onderdeel van een breder participatietraject ten behoeve van de nieuwe de Nota Ruimte.

Voor dit project bundelt Het Groene Brein de krachten met Stichting Technotrend, Vereniging Van Milieuprofessionals (VVM) en Young Impact Makers. Tijdens zes sessies zijn ideeën, visies en meningen van jongeren in de leeftijdscategorie 10 tot en met 25 jaar verzameld. De volgende vragen kwamen aan bod:

1. Wat is nu, in 2023, de mening van jongeren over Nederland en hun leefomgeving?
2. Hoe zien jongeren de toekomst van Nederland in 2050?
3. Wat zijn moeilijke keuzes die hierbij gemaakt moeten worden?
4. Hoe ervaren jongeren de rol van de overheid op hun leefomgeving?

Tijdens de sessies en in deze beeldende rapportage staan de volgende thema's centraal:

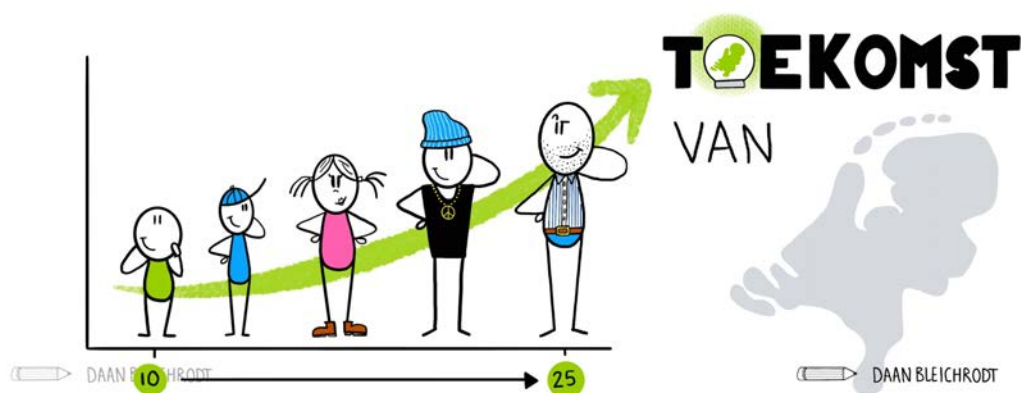
- Bodem en Water als overkoepelend thema
- Landbouw en Natuur
- Netwerken voor energie en (circulaire) economie
- Leefbare steden en regio's

De thema's hangen onderling nauw met elkaar samen. Neem bijvoorbeeld landbouw, natuur en bodem en water. Boerenbedrijven vallen onder het thema landbouw, maar als gebruiker van veel grond en watergangen spelen boeren een belangrijke rol bij het waterbeheer in Nederland, een onderwerp dat weer onder het thema bodem en water valt.

1. Aanpak

Kleinschalig kwalitatief onderzoek

Er is gekozen voor een kleinschalig kwalitatief onderzoek om zo open gesprekken aan te gaan met jongeren. De aanwezige jongeren zijn uitgenodigd via het netwerk van het Groene Brein, Stichting Technotrend, de Vereniging van Milieuprofessionals (VVM) en Young Impact Makers (YIM). Tijdens de sessies met Wageningse studenten en Young Impact Makers was er een bovengemiddelde interesse in duurzaamheid. Hierdoor was het mogelijk om onderwerpen te verdiepen en complexere inhoudelijke discussies te starten. De inzichten van deze beeldende rapportage geven een beeld van perspectieven van jongeren. Het is dus geen representatieve doorsnede van alle jongeren in Nederland. Daarom spreken we niet van hét jongerenperspectief, maar van een jongerenperspectief op de fysieke leefomgeving.

Reeks sessies

Voor deze beeldende rapportage is de input van zes jongerensessies gebruikt: vijf werksessies en een slotbijeenkomst. De deelnemers variëren van basisschoolleerlingen tot studenten en afgestudeerden. Hiervoor is gekozen om zo een variatie aan perspectieven op te halen. De werksessies vonden plaats op diverse locaties in Nederland. Zo was de eerste sessie in het stedelijke en multiculturele Overvecht (Utrecht), een andere sessie op de groene Wageningen Universiteit. Hieronder een overzicht van de werksessies.

Werksessie 1: primair onderwijs

- OBO Spoorzicht, Overvecht
- Kenmerken locatie: Stedelijk, multicultureel, divers, woonwijk, veel flats
- 30 oktober 2023 van 9:30 tot 11:00
- 17 leerlingen uit groep 7

Werksessie 2: voortgezet onderwijs

- Academie 10, Utrecht
- Kenmerken locatie: Multicultureel, stedelijk, woonwijk
- Dinsdag 7 november: 12:10-14:30
- 26 leerlingen, 2e klas, gemengde groep mavo, havo, vwo

Werk sessie 3: mbo studenten

- Koning Willem 1 College, 's-Hertogenbosch
- Kenmerken locatie: Stedelijk, cultureel, landelijkheid dichtbij
- Woensdag 1 november 12:45 -14:15
- 22 eerstejaars Urban Design studenten

Werk sessie 4: Wageningse studenten

- Wageningen Universiteit
- Kenmerken locatie: Groen en landelijk, wetenschappelijke focus, fietsvriendelijk
- Donderdag 2 november 17:00-19:00
- 10 studenten vanuit de studie Landschapsarchitectuur & Ruimtelijke Planning

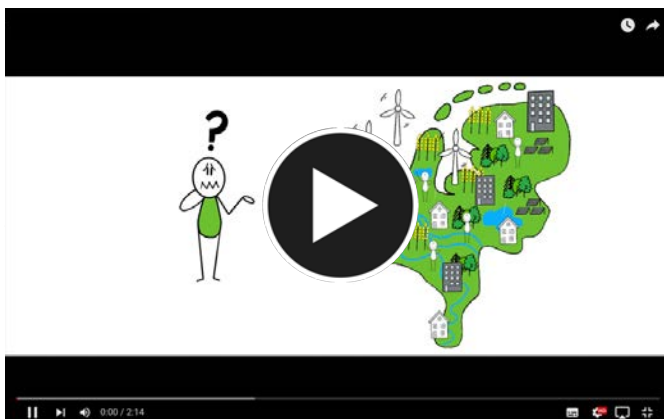
Werk sessie 5: Young Impact Makers

- Karma Kebab, Utrecht
- Kenmerken locatie: Stedelijk, sociale initiatieven, gemeenschapszin
- Vrijdag 3 november 16:00-17:45
- 26 studenten en net afgestudeerden vanuit verschillende disciplines en opleidingsniveaus met een passie voor impact maken

Slotsessie

- Hof van Cartesius, Utrecht
- Kenmerken locatie: Duurzame circulaire omgeving, industrieel karakter, goed bereikbaar, creatieve hub
- Vrijdag 17 november 15:00-17:30
- 14 jongeren van diverse leeftijden en achtergronden (de helft was tevens aanwezig bij een van de werksessies)
- Vertegenwoordigers van het ministerie BZK

Het programma van elke bijeenkomst was afgestemd op de desbetreffende leeftijdsgroep. Onderstaande video werd getoond om de jongeren mee te nemen in de vraagstukken rondom de inrichting van Nederland in 2050. Vervolgens gingen de jongeren in actieve werkvormen aan de slag, zoals 'over de streep', braindump, tekenen, samenwerken in groepjes en pitchen. Elke sessie was tekenaar Daan Bleichrodt aanwezig om 'live' een groot visueel verslag te maken. Deze beelden vormen een beeldende leidraad van de rapportage.

Tijdens een paar sessies merkten we dat de jongeren over sommige onderwerpen beperkte kennis hadden. Dit was met name het geval bij de thema's ruimtelijke ordening, water en energie. Een voorbeeld is een discussie over de toepassing van kernenergie tijdens de slotsessie. Sommige jongeren gaven aan hierin geen mening te kunnen vormen, omdat ze de juiste achtergrondkennis misten. Een aanbeveling is om deze inhoudelijke kennis structureel over een langere periode bij te brengen aan de jongeren. Bijvoorbeeld door lespakketten in het basis- en voortgezet onderwijs beschikbaar te maken en/ of aan te sluiten bij bestaande onderwijsactiviteiten.

Zoals eerder beschreven, zijn in dit project jongerenperspectieven opgehaald bij een selecte groep jongeren. We adviseren het ministerie om de doelgroepen verder uit te breiden en op grotere schaal soortgelijke 'open gesprek sessies' te organiseren. Daarbij is het van belang om goed rekening te houden met de leefwereld van verschillende doelgroepen en leeftijdsklassen. Dit hebben wij in het ontwerp van de sessies ook gedaan. Toch bleek bijvoorbeeld dat het voor sommige jongeren lastig was om over de inrichting van heel Nederland na te denken dan over de inrichting van hun directe leefomgeving. Dit was met name het geval bij de jongeren uit het primair en voortgezet onderwijs.

Tot slot bevelen we aan om jongeren echt een actieve rol en verantwoordelijkheid te geven in het hele proces van participatietrajecten. Jongeren een stem geven door bijeenkomsten en gesprekken te organiseren voor én door jongeren. Daarbij zit de kracht in het feit dat jongeren dit traject echt zelf begeleiden, organiseren en uitwerken, in samenwerking met en onder begeleiding van professionals. En sluit vanuit de overheid aan bij initiatieven van en met jongeren die hier ook mee bezig zijn. Denk aan de Jonge Klimaatbeweging en hun [Jonge klimaatagenda](#). Deze agenda kan interessante, aanvullende inzichten bieden op de thema's van de nieuwe Nota Ruimte.

“Ik vind het echt heel bijzonder om op deze manier in gesprek te zijn met het ministerie en zo mijn ideeën te delen en toch invloed te hebben. Dat we een stem hebben die gehoord wordt.” Deelnemer slotsessie

Het jongerenteam stelt zich graag beschikbaar om dit project verder binnen het ministerie te profileren en toekomstige jongerenteams te ondersteunen.

2. Rode draad van de rapportage: de mindset van de toekomst

Nederland staat voor grote uitdagingen en veranderingen. In de toekomst hebben we ruimte nodig voor water, natuur, energie en voedsel. Tegelijkertijd willen we fijn wonen, werken en reizen. Zoveel wensen! Hoe verdelen we de ruimte? We vroegen het jongeren tussen de 10 en 25 jaar, de generatie van de toekomst, hoe zij Nederland in 2050 voor zich zien.

Meer groen

De jongeren vinden het belangrijk dat er in 2050 meer ruimte is voor groen. We zullen een toekomstig Nederland moeten creëren, waarin zowel binnenstedelijk als buitenstedelijk ruimte genoeg is voor groen. Zo waarderen jongeren het als de toegang tot groen dichtbij en laagdrempelig is. Eens scholier in de slotbijeenkomst: “Ik wil meer bomen. Het zorgt voor verkoeling en ik vind het heerlijk om er onderdoor te fietsen”.

Meer samen

In alle bijeenkomsten was een duidelijke rode draad in de vorm van gemeenschapszin, saamhorigheid en vertrouwen te herkennen. In een toekomstig Nederland doen we meer samen volgens de jongeren. Dit vraagt een beweging in de mindsets van éénieder. We gaan meer met elkaar delen en voor elkaar zorgen. Zoals mooi samengevat door een 12-jarige VO-leerling in de slotbijeenkomst: “Ik zie Nederland graag als een soort grote camping”.

“Vertrouwen in elkaar, in de overheid en in je omgeving moet als basis voor verbetering van dit land dienen” - Deelnemer slotbijeenkomst

Slimmer combineren

Het zoeken naar slimme combinaties is hierbij essentieel. Dit betekent dat we niet alleen kijken naar wat we eten, maar ook met wie we eten en waar het eten vandaan komt. We kijken niet alleen naar waar we wonen, maar ook hoe en met wie we wonen. En we kijken niet alleen naar een reis maken, maar naar hoe reizen we samen. Zo verandert niet alleen ons gedrag, maar ook onze waarden.

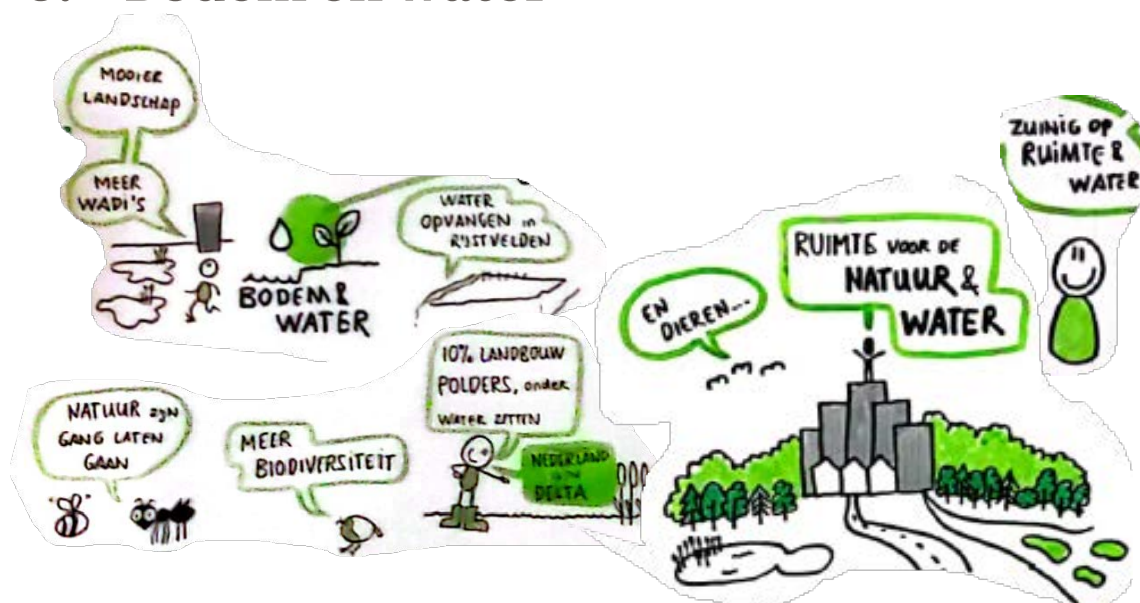
Jongeren zien een groenere toekomst, waarin we meer samenwerken en de beschikbare ruimte slim benutten. In de mindset van de toekomst wordt er meer samen gedaan en samen gedeeld en maken we keuzes van andere waarden. “We moeten accepteren dat we anders gaan leven” zei een student. Het gevoel van vertrouwen, verbinding en samenwerking kwam in alle sessies naar boven. Dit vormt de basis voor de keuzes, oplossingen en ideeën naar een toekomstig Nederland in 2050. We nodigen de lezer uit om met deze mindset deze rapportage te lezen.

“Hoe wij Nederland gaan indelen was geen discussie. We moeten beginnen met een juiste mindset en daarna pas Nederland gaan inrichten. Pas als de mindset passend is, dan kunnen we Nederland gaan inrichten.” - Uit pitch van een team tijdens slotsessie

De belangrijkste uitkomsten van alle sessies zijn samengebracht in onderstaande animatie.

3. Bodem en water

Kerninzichten

Tijdens de sessies zijn de volgende kerninzichten geconcludeerd voor het thema bodem en water.

- Meer biodiversiteit
- Herstel van de bodem
- Geef water de ruimte

Meer biodiversiteit

In de bijeenkomst van de Wageningse studenten en in de slotbijeenkomst is gesproken over de noodzaak van het vergroten van biodiversiteit. Jongeren geven aan, dat een hogere biodiversiteit zorgt voor betere water- en bodemkwaliteit. Om dit te bereiken is het belangrijk dat de natuur gecontroleerd haar gang kan gaan. Enkele concrete maatregelen die zij noemen zijn: onkruid laten staan, verschillende grassoorten bij veehouderijen en een strook van drie meter ongerepte natuur om elke akker. Vrijwel alle jongeren herkennen dat meer biodiversiteit belangrijk is voor gezonde ecosystemen. Dit betekent ook dat bestaande ecosystemen met een hoge biodiversiteit extra goed beschermd en gewaardeerd dienen te worden.

“Wij zijn fan van de Waddenzee. Deze natuur moeten we behouden en boten moeten hier omheen varen” - Pitch slotbijeenkomst

Herstel van de bodem

Veel jongeren herkennen dat een gezonde bodem nodig is voor gezonde natuur. Het is belangrijk dat er beter naar de bodem wordt geluisterd en de bodemkwaliteit weer

omhoog gaat. Dit betekent ook minder gebruik van pesticiden en dat intensieve veehouderij meer rekening houdt met de bodem. “Als je de balans tussen veeteelt en natuur meer op orde hebt, ga je beter met de bodem en het water om”, zegt een Wageningse student.

Geef water de ruimte

Een ander thema is het op kleine en grote schaal ruimte geven voor water. Op kleine schaal wordt het tegengaan van verharding genoemd, zodat water beter kan infiltreren. “Meer mensen moeten hun tegels weghalen en dit vervangen door planten”, zegt een student tijdens de slotbijeenkomst. Op deze manier wordt niet alleen de onderliggende bodem gevoed, maar wordt ook wateroverlast in de bebouwde kom verminderd. Er worden verschillende slimme combinaties gezocht. Zo kan waterdoorlatende verharding zorgen voor lokale infiltratie in steden en kunnen wadi's geplaatst worden naast wandelroutes.

*“Nederland gaat over een paar jaar heel veel warmer worden en dat wil ik niet.
We moeten hiervoor iets slims verzinnen” - PO Leerling*

Op grotere, nationale schaal, benoemen jongeren dat oneindig dijken en kanalen bouwen niet duurzaam is. Ze denken na over mogelijkheden om mét water te werken, in plaats van ertegen. Zo wordt ‘ruimte voor de rivier’ meermaals als goed initiatief benoemd, evenals het opgeven van een aantal polders in combinatie met meer bouwen in het oosten van het land. “We hebben in NL al heel vaak het landschap veranderd, denk aan de aanleg van kanalen. Dus we hoeven niet bang te zijn om het landschap te veranderen.” aldus een student tijdens de slotbijeenkomst.

“Nederland is een delta” - een student tijdens de slotbijeenkomst

4. Landbouw en natuur

Kerninzichten

Tijdens de sessies zijn de volgende kerninzichten geconcludeerd voor het thema landbouw en natuur:

- Combineren landbouw en natuur
- Lokaal en seizoensgebonden voedsel
- Natuur integreren en verbinden

Combineren landbouw en natuur

Jongeren vinden het vergroenen van de leefomgeving en beschermen van natuurgebieden belangrijk. In de sessies spreken ze over de kansen van het combineren van landbouw en natuur, voedselbossen en lokale moestuinen. Een ander terugkerend thema is het belang van het vergroten van de biodiversiteit. “Als je meer biodiversiteit hebt, heb je ook meteen meer natuur”, noemt een Wageningse student. Hierop volgt een gesprek over het belang van het belonen van boeren voor het vergroten van de lokale biodiversiteit en het terugdringen van de monocultuur.

Ook de jongeren van vo en mbo zien mogelijke combinaties tussen landbouw en natuur. Ze zien graag dat hun voedsel duurzaam wordt geproduceerd en ze willen minder gebruik maken van pesticiden. Ook wordt er nagedacht over hoe landbouw efficiënter kan worden gemaakt, zodat deze minder ten koste gaat van bepaalde natuurgebieden. Verticale landbouw is een woord dat vaak en in verschillende sessies wordt genoemd. We hebben maar schaarse ruimte, dus gebruikmaken van de hoogte zou een innovatieve oplossing kunnen bieden.

Lokaal en seizoensgebonden voedsel

Een ander thema dat sterk naar voren komt, is het produceren van lokaal en seizoensgebonden voedsel. Jongeren willen graag weten waar hun voedsel vandaan komt en vinden het niet erg als dit betekent dat een product er minder 'perfect' uitziet of dat ze sommige dingen niet meer kunnen eten. Een po-leerling zegt: "Ik zou meer ruimte voor de boeren willen in mijn wijk, want ik haal liever mijn eten bij de boer dan bij de Albert Heijn. Voedsel van de boer is namelijk verser en gezonder." De waarde van lokaal geproduceerde en verse groenten wordt bij alle leeftijdsgroepen herkend. Dat de kropsla dan iets minder groot is en de appels iets minder rood, blijkt geen probleem. Zo zegt een YIM student: "We gaan kromme komkommers eten", waarmee ze doelt op het bewuster worden van waar je voedsel vandaan komt.

Lokaler voedsel betekent ook dat de consument zelf meer initiatief moet nemen in wat ze eet. Denk aan straatmoestuinen, gedeelde buurt-akkers en zelfvoorzienende communities. Jongeren van alle leeftijden geven aan het plezier en nut te zien van het zelf verbouwen van voedsel en het delen met mensen uit de buurt. "Ik zou het leuk vinden als mensen meer voor elkaar gaan koken", noemt een YIM student. Dit om verspilling tegen te gaan en tegelijkertijd een gevoel van community te creëren. Dit is een rode draad die ook bij de jongere leeftijdsgroepen naar voren komt. "Ik wil omringd zijn door buurttuinen", noemt een vo-leerling tijdens de slotbijeenkomst. Dat gevoel van samen eten produceren geeft een gevoel van verantwoordelijkheid en zorgt voor verbinding.

Natuur integreren en verbinden

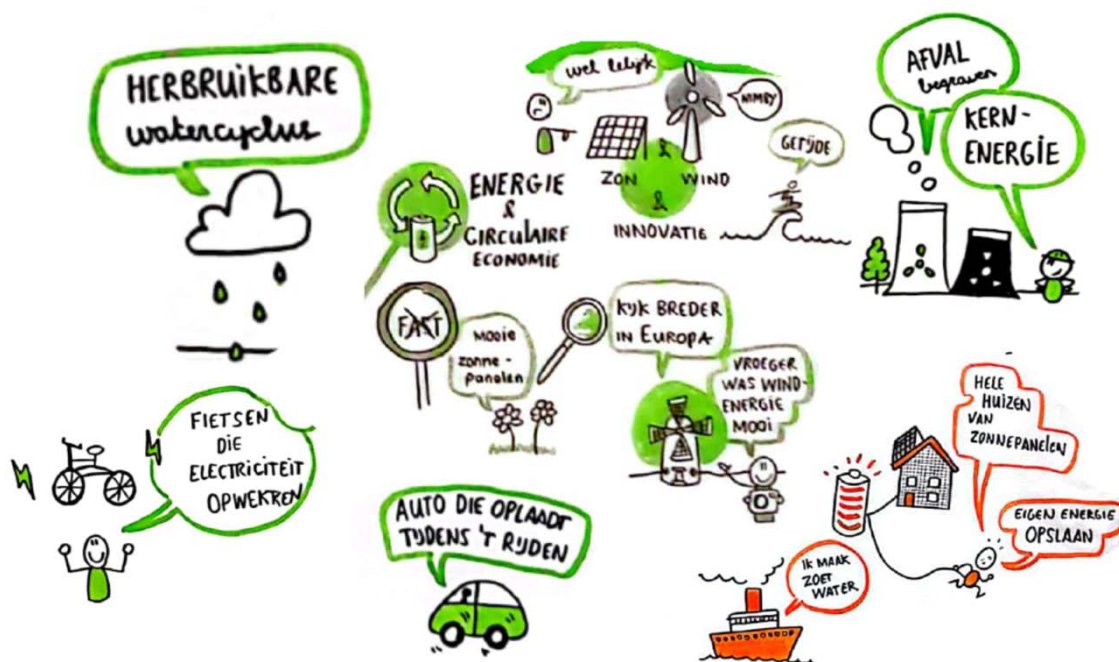
Naast het combineren van natuur met landbouw, noemen de jongeren het herstellen van verloren ecosystemen en het verbinden van bestaande natuurgebieden. "We moeten natuurgebieden verbinden," zegt een mbo-student. Bestaand groen moet meer in contact met elkaar komen te staan en niet van elkaar worden gescheiden door (nieuwe) snelwegen. Zo wordt tijdens de slotbijeenkomst gepleit voor het verbinden van de Utrechtse Heuvelrug met de Oostvaarders Plassen en voor harder op te treden ter bescherming van het Groene Hart.

Verder komt naar voren om de natuur meer te integreren in steden. We hebben het dan niet alleen over stadsparken, maar ook over biodiverse tuinen, meer bomen en groene

tegels. Natuur maakt mensen niet alleen gelukkiger, het dient ook als 'buffer' in de grote steden. De natuur meer zijn gang laten gaan, waar mogelijk, is iets waar vrijwel alle jongeren het mee eens zijn.

5. Netwerken voor energie en (circulaire) economie

Kerninzichten

Tijdens de sessies zijn de volgende kerninzichten geconcludeerd voor het thema netwerken voor energie en (circulaire) economie

- Creatief omdenken
- Circulair denken en doen wordt de maatstaf
- Brede lens

Creatief omdenken in onze energievraag

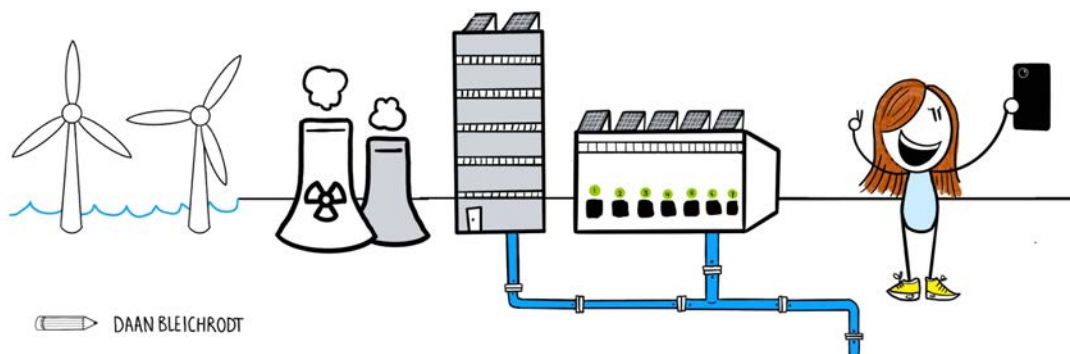
Nederland kent een grote verscheidenheid van vormen van energiewinning. Jongeren geven aan dat groene energiewinning verder uitgebreid moet worden én dat innovatie op dit gebied cruciaal is. Door te blijven innoveren kunnen we energieopwekking weer aantrekkelijk maken en het draagvlak vergroten. Ook gaven ze aan dat het gebruik van kernenergie een brug kan vormen in de energietransitie van fossiel naar groene energie.

Wageningse studenten voegen hieraan toe dat groene energieopwekking gepaard moet gaan met een gedragsverandering. Groene energie opwekken is goed, maar we moeten ook zorgen dat het energieverbruik in zijn geheel verminderd wordt.

“Ik wil graag uitvinder worden. Dan kan ik een slim idee verzinnen om energie op te wekken met mijn fiets. Als ik dan thuiskom kan ik de fiets of een lamp opladen met de energie die ik zelf heb opgewekt.” - PO Leerling

“Vroeger was windenergie met windmolens mooi, dat moet energiewinning weer worden.” - VO Leerling

In de slotbijeenkomst wordt benoemd dat we als Nederland niet bang moeten zijn om het landschap te veranderen. Wageningse student: “Ik denk dat er geen enkele energievorm is, die het landschap niet veranderd. We hebben in Nederland het landschap al vaker veranderd, denk aan kanalen en polders. Een goede balans gaan we wel vinden.”

Circulair denken en doen wordt de maatstaf

Jongeren vinden het noodzakelijk dat we meer toewerken naar hergebruik en renovatie in plaats van vernieuwing. Dit vanuit de gedachtegang dat we het gebruik van primaire grondstoffen drastisch moeten verminderen. Wageningse studenten vinden dat de industrie hierin mee moet gaan: “Het is nu lastig een apparaat te repareren, omdat deze er niet voor gemaakt is om te repareren.” In de slotbijeenkomst wordt het Nederland van 2050 zelfs voorgesteld als een grote camping. Een land waarin iedereen spullen en voorzieningen met elkaar deelt.

Brede lens

Om de huidige problematieken te tackelen is het volgens de jongeren belangrijk om niet vanuit een nationaal perspectief te kijken, maar een brede lens te gebruiken. Dit betekent niet alleen focussen op Nederland, maar ook op Europa. Vanuit dit perspectief kunnen we volgens de jongeren ons openbaar vervoer netwerk verbeteren en uitbreiden. Een Europese (en eventueel zelfs wereldwijde) visie is nodig om aandacht te krijgen voor de impact van groene energie en het gebruik van grondstoffen. Een klein, maar uiterst ontwikkeld Nederland kan hier de eerste stappen in zetten.

6. Leefbare steden en regio's

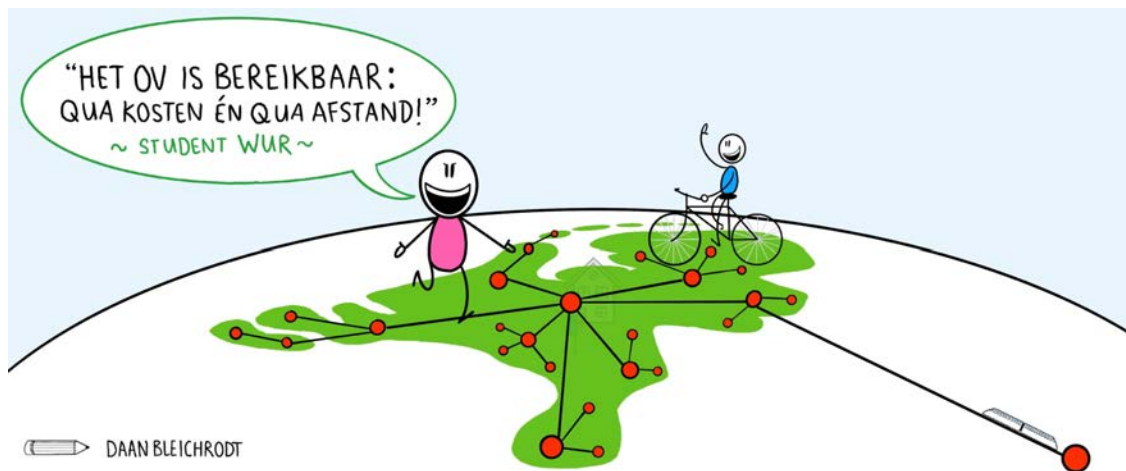
Kerninzichten

Tijdens de sessies zijn de volgende kerninzichten geconcludeerd voor het thema leefbare steden en regio's

- Goed en betaalbaar openbaar vervoer
- Sterke regio's door het land heen
- Wonen in flexibele woonvormen en communities

Goed en betaalbaar openbaar vervoer

In alle leeftijdscategorieën komt het verder ontwikkelen van het stedelijk vervoer sterk naar voren. Zo benadrukken zowel de Wageningse studenten, mbo studenten, als de studenten uit omstreken van Utrecht, het belang van verbetering van openbaar vervoer.

De mbo studenten benadrukken dat het gebrek aan de busregelingen het platteland nu onbereikbaar maakt. In de toekomst zullen er meer verbindingen zijn tussen de regio's

en de stedelijke gebieden. Jongeren vinden dat Nederland beter verbonden moet worden met het buitenland door middel van hogesnelheidstreinen. Het is van belang dat dit een betaalbare optie wordt die kan concurreren met de luchtvaartsector. In de toekomst rijden er minder auto's en alles is bereikbaar op loop- en fietsafstand. Met name jongeren uit het voortgezet onderwijs geven aan behoefte te hebben aan meer veiligheid, groen en goede en veilige fietspaden en kruispunten.

Sterke regio's door het land heen

Een deel van de jongeren hecht belang aan sterke regio's door het land heen. Zij zien graag dat mensen beter verspreid worden over het land. De druk op de randstad zou zo verminderd kunnen worden. Hiermee waren niet alle jongeren het eens. De mbo studenten benadrukken dat de landelijke gebieden niet volgebouwd moeten worden. Volgens hen moeten buitengebieden in ons land buitengebieden blijven. Sterke regio's worden gekarakteriseerd door werken dicht bij huis, veel voorzieningen en goed openbaar vervoer. Jongeren vinden dat er meer geïnvesteerd moet worden in culturele evenementen in de regio's.

“Ik hoef niet helemaal naar Amsterdam als er vette evenementen worden georganiseerd in het Zuiden” - Slotbijeenkomst deelnemer

“Meer culturele evenementen op het platteland. Mensen verspreiden door overal in Nederland leuke events te organiseren” - YIM deelnemer

Wonen in flexibele woonvormen en communities

Jongeren zien in 2050 mensen meer in communities samenleven. In flexibele woonvormen kunnen faciliteiten met elkaar worden gedeeld en kan men voor elkaar zorgen.

“Je ziet nu overvolle verpleeghuizen en zorgcentra. Als je minder uur werkt, heb je meer uren over om voor anderen te zorgen. Zo leren we efficiënter werken en kunnen we tegelijkertijd iets in de zorg bijdragen.” - Wageningse student

Het gevoel van een community wordt momenteel gemist onder jongeren. Tijdens de slotbijeenkomst pitchte een groep jongeren “de held van de wijk”, iemand die het community gevoel in de wijk begeleidt en beheert. De overheid moet hierin ondersteunen en het community gevoel stimuleren in haar beleid. Omdat de ruimte in Nederland schaars is, benoemen jongeren ook kleiner wonen en woningen delen als oplossing. Zo wordt de ruimte die er is beter ingedeeld.

“Het moet eigenlijk verboden worden om gigantische vrijstaande huizen met oprijlaan voor één persoon te bouwen.” - Wageningse student

7. Rol van de overheid

Hoe ervaren jongeren de rol van de overheid als het gaat om hun leefomgeving? Wat gaat op dit moment goed, wat kan de overheid anders of beter doen en hoe kan de rol in de toekomst worden ingevuld? Het gaat hierbij om de rol van de overheid op lokaal, regionaal en nationaal niveau.

Volgens de jongeren heeft de overheid een belangrijke rol in de ruimtelijke vormgeving door middel van ruimtelijk beleid en planning. Daarbij is het belangrijk dat de overheid deze centrale en regulerende rol behoudt en waar mogelijk verder uitbreidt. Ze waarderen het als de overheid initiatief neemt in het bevorderen van duurzame alternatieven, het creëren van levendigheid in de stad en het bevorderen van een leefbare en opgeruimde openbare ruimte.

De jongeren in de slotbijeenkomst noemden een aantal concrete zaken. Allereerst, kan de overheid op lokaal niveau het community gevoel stimuleren. “De overheid kan het sneeuwbaaleffect van community-gevoel stimuleren”. Vertrouwen in de overheid en daarmee vertrouwen in elkaar is hiervoor enorm belangrijk. De eerdergenoemde “held van de wijk” kan een mooie rol spelen in het vergroten van vertrouwen.

“Bedrijven moeten in beleid niet winst gedreven zijn maar ook voor de mens, milieu en omgeving,” Wageningen tijdens de slotbijeenkomst

In de ogen van jongeren kan de overheid, vanuit hun regulerende rol, initiatieven werkelijkheid maken. Uitgangspunt moet hierbij nadrukkelijk zijn de positieve impact van deze initiatieven op mens, milieu en omgeving. In de slotbijeenkomst werd gesuggereerd dat de overheid dit bijvoorbeeld kan doen door meer zelf de touwtjes in handen te nemen in plaats van de regie te leggen bij de private sector.

“Ik woon aan de rand van de Randstad. Hier is het erg volgebouwd en gefocust op bedrijven Er is minder aandacht voor leefbaarheid terwijl er een grote focus ligt op economie” - MBO student

In de aanbevelingen in het hoofdstuk Aanpak gaan we in op jongerenparticipatie. De jongeren waarderen trajecten als deze, zodat ze hun ideeën en meningen echt kunnen delen. Hierin is een rol voor de overheid om dergelijke initiatieven frequenter te initiëren. Daarbij is er nog een slag te maken wat betreft informatievoorziening op het gebied van ruimtelijke ordening, water en energie. Ook hier ligt een rol voor nationale en regionale overheden.

8. Jongeren perspectieven: 2018 versus 2023

In 2018 zijn door Het Groene Brein op vergelijkbare wijze jongerenperspectieven opgehaald, destijds op de nationale omgevingsvisie (NOVI). In hoeverre verschillen deze jongerenperspectieven uit 2018 ten opzichte van de perspectieven van 2023? Wat valt op in de meningen van jongeren van toen en nu? Wat kunnen we hieruit leren?

Bodem en water

In 2018 benoemen jongeren dat we actiever moeten omgaan met ons wateroppervlak. Denk aan het gebruik van waterwegen voor watertaxi's, duurzame energieopwekking, vergroting van de viskweek en verhuizing van Schiphol naar zee. Waar in 2018 het vooral gaat over 'grootse' duurzame en innovatieve oplossingen omtrent water, gaat het in 2023 meer over water de ruimte geven. Bijvoorbeeld door het weghalen van tegels in tuinen en het aanleggen van wadi's, maar ook op grotere schaal door initiatieven als 'ruimte voor de rivier'.

Het onderwerp bodem is, in tegenstelling tot water, een (relatief) nieuw beleidsthema in de Contourennotitie (2023). In 2018 kwam het, in tegenstelling tot 2023, dan ook nog niet expliciet naar voren in de sessies en de rapportage. Hoewel het bij veel jongeren in 2023 nog niet heel bekend is, wordt bodemherstel wel opgepakt als erg relevant. Ook herkennen jongeren dat er beter geluisterd moet worden naar de bodem in het bepalen waarvoor een stuk grond gebruikt wordt.

Landbouw en Natuur

In 2018 benoemen jongeren dat natuur meer ruimte moet krijgen, zowel in de bescherming van natuurgebieden, als midden in de stad. Van groene daken en gevels, tot grootschalige natuurbescherming en natuurherstel. Voedsel moet lokaal geproduceerd worden, waarbij collectieve moestuinen, kassen in de stad en landbouwgrond in de stad genoemd worden als mogelijkheden om dit te realiseren. Verder komt het verkleinen van de veestapel vaak ter sprake en vinden jongeren het belangrijk dat ze in hun eigen leefomgeving veel groen zien.

De jongerenperspectieven van 2023 komen voor het overgrote deel hiermee overeen. Een belangrijk verschil met het jongerenperspectief uit 2018 is, dat er nu meer focus is op het combineren van landbouw en natuur. Daar waar in 2018 de thema's landbouw en natuur voornamelijk apart werden besproken, is er nu meer gesprek over de combinaties hiertussen. Ook gaat het gesprek minder over wat we eten en meer over waar ons eten vandaan komt. Minder vlees blijft een genoemd thema, maar in 2023 benoemen jongeren ook meer de waarde van zelf groenten verbouwen of weten waar hun voedsel vandaan komt.

Netwerken voor energie en (circulaire) economie

In 2018 vinden jongeren een balans tussen economische ontwikkelingen en een gezonder en veilige leefomgeving belangrijk. In de perspectieven uit 2023 zien we dat dit nog steeds geldt. Daarbij geven jongeren aan dat we wel meer lef mogen tonen om nu écht een

leefbare en gezonde leefomgeving in 2050 te realiseren. De focus moet verschuiven van kwantiteit naar kwaliteit. MBO student: “Inmiddels hebben we al genoeg producten geproduceerd, we moeten nadenken hoe we dit gaan hergebruiken”. Zo werd in de slotbijeenkomst geconcludeerd dat we slimmer en efficiënter moeten omgaan met ons grondstoffengebruik met als doel het te reduceren.

Leefbare steden en regio's

In 2018 benoemen jongeren dat de stedelijke regio's in 2050 veranderen in metropolen. In deze metropolen ligt wonen, werken en ontspannen dicht bij elkaar. In 2023 geven jongeren aan dat de regio's door het hele land sterker gaan worden, waarbij zij een verbetering van het openbaar vervoer zien en toename van het gebruik van elektrische deelauto's. In tegenstelling tot 2018 komt in 2023 sterk naar voren dat mensen meer in de gemeenschappen gaan samenleven in de toekomst.

Met dank aan

Allereerst willen wij, het jongerenteam, onze dankbaarheid tonen aan Het Groene Brein. Onze waardering gaat uit naar [ ] en [ ] voor hun onschatbare hulp, constructieve feedback en enthousiasme gedurende het hele project. Dank ook aan [ ] voor de begeleiding vanuit het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Onze waardering gaat uit naar Technotrend, Young Impactmakers en Netwerk Milieuprofessionals voor het organiseren van de inspirerende werksessies met diverse leeftijdsgroepen jongeren. In het bijzonder willen we [ ] in het zonnetje zetten voor hun bijdragen.

Speciale dank gaat uit naar tekenaar [ ] voor de visuele verslaglegging van alle sessies en de geweldige animatievideo's. [ ] voor de uitstekende vormgeving van deze visuele rapportage.

We danken lector [ ] en de klankbordgroep, bestaande uit [ ] voor hun waardevolle feedback op de conceptversie van de rapportage.

Een hartelijk dankwoord is ook op zijn plaats voor de onderwijsinstellingen die hebben deelgenomen aan dit project: basisschool OBO Spoorzicht, Academie Tien, Koning Willem 1 College en de Universiteit Wageningen. Zij hebben deze sessies met jongeren gefaciliteerd. Tevens willen we de docenten van deze scholen, [ ] van harte bedanken voor hun betrokkenheid en ondersteuning.

In het bijzonder richten wij ons woord van dank aan alle jongeren die tijdens de sessies hun inzichten met onmiskenbaar enthousiasme en passie met ons hebben gedeeld.

Bijlagen

Omgevingsvisie van Nederland

HOE IS JOUW LEEFOMGEVING NU INGERICHT?

DOEPS GEVULLD (in stad!)

BEREIKBAAR met OV, fiets & auto

VEILIG & RUSTIG!

ROMMEL!

AFVAL

Gezellig

NATUUR, BOS & DIJKEN

GEEN PLEK VOOR KINDEREN

VOLGERAND

VEEL TE DOEN

SOMES MIJN WACHTEN OP DE BUS ...

NATUUR WIKT VOOR REBOUWING

WENIG PLEK VOOR SPORT & SPEL

OVERHEID DOEFT OP ZICH GOED, MAAR KAN MEER DOEN ...

STAD

PLATTELAND

SLECHTE OV verbindingen

IN DE STAD RIJ IK NIET!

HOE WIL JE DAT JOUW LEEFOMGEVING ERUIT ZIET IN 2050?

NATUUR BESCHERMEN

VERBINDEN NATUURGEBIEDEN

EN DIJKEN ...

RUIMTE VOOR DE NATUUR & WATER

AFVAL

KERN-ENERGIE

STEM VAN JONGEREN TELT!

MEER GROEN

NIEUW VERPLICHT ELEKTRISCH

IS WOBBI ...

BETAALBARE WONINGEN

CENTRAAL KEUWEN

VOOR KEUWEN

RUIMTE OM TE EVOLVEREN

WIND-MOLENS

RUIMTE VOOR ENERGIE OP 'T DAK

HERBRUIKBARE wateroplossing

VOEDSEL DICHTBIJ VERBOUWEN

HUIDIGE LANDBOUW GOED

SCHONE INDUSTRIE

GROENE KEROSINE

LOPEN & FIETSEN PROMOTEN

GEEN AUTO'S IN STAD

LAND OPHOVEN

ZEELAND WORDT ZEE

GRONINGS GAS OPMAKEN

GRONINGEN

1 NOVEMBER '23

12:45
14:15

KONING WILLEM I COLLEGE

D. BLEICHRODT

TOEKOMST VISIE

voor Nederland

HOE IS JOUW LEEFOMGEVING NU INGERICHT?

HOE WIL JE DAT JOUW LEEFOMGEVING ER IN 2050 ZIET?

PAK DE REGIE!

2 NOVEMBER '23 17:00 - 19:00 WUR, WAGENINGEN

DAAN BLEICHRODT

HOE IS JOUW
LEEFOMGEVING
NA INGERICHT?

TOEKOMSTVISIE

voor Nederland

HOE WIL JE DAT JOUW
LEEFOMGEVING ER IN
2050 UITZIET?

3 NOVEMBER '23
16:00 - 17:45

KARMA KEBAB,
UTRECHT

